

Agrár-környezetvédelmi problémák a kibővült Európai Unió tagországainak nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáiban¹

Gáthy Andrea

Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum,
Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar,
Agrárgazdaságtani és Közgazdaságtani Tanszék, Debrecen
gathya@helios.date.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Az ENSZ Fenntartható Fejlődés Világkonferenciájára (Johannesburg) készülve, 2002 nyarára az EU csaknem valamennyi tagállama és néhány csatlakozó ország is elkészítette nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáját. Más nemzetekkel együtt hazánk is még csak most szerkeszti ezt a fontos dokumentumot. Az elmúlt évtizedben mindenütt, így az Európai Unió országaiban is, a környezeti problémák más politikákba (agrár-, energetika-, közlekedéspolitiká stb.) való beépítésére törekedtek. Ennek nehézségei, kudarcai nyomán a stratégiák készítői mára felhagytak az ágazati szemlélettel, s problémaközpontú látásmódot alkalmaznak.

Az agrár-környezeti témák a fenntarthatósági kérdések elemeiként jelennek meg a stratégiákban. A globális felmelegedés veszélyével kapcsolatban például tárgyalásra kerül a mezőgazdaság üvegház-gáz kibocsátása, az öko-hatékonysággal összefüggésben a megújuló nyersanyagok és energiaforrások mezőgazdasági termelése, az életmódváltás kapcsán az élelmiszerbiztonság és a biológiai mezőgazdaság jövője. Jelen tanulmányban a kibővült Európai Unió és tagországainak nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáinak közös és egyedi sajátosságait vizsgálom az agrár-környezetvédelem szempontjából.

Kulcsszavak: fenntartható fejlődés, nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák, környezeti tudatosság, multifunkcionális mezőgazdaság, vidékfejlesztés

SUMMARY

In preparation for the World Summit on Sustainable Development (Johannesburg), almost all EU member-states and some accession countries presented their national strategies for sustainable development (NSSD) during the summer of 2002. Along with other countries, Hungary is only now setting up this important document. Everywhere during the last decade, as in the EU countries, the intention was to involve the environmental problems into other political questions (agricultural, energy and transport policy, etc.). Today the strategy-builders have given up the sectoral view because of difficulties and setbacks, and use a view aiming the problem.

Agri-environmental issues appear as the elements of sustainability in the national strategies. For example, in accordance with the danger of global warming, the emission of green-house gasses of agriculture; in line with eco-efficiency, the production of renewable raw materials and energy sources originating from agriculture, and, in relation to changing lifestyle, food-safety and the future of biological agriculture will be disputed. With this study, I investigate the main characteristics of sustainable development strategies at both the EU level and at the level of the different member states from an agri-environmental point of view.

¹ A tanulmány az OTKA T-046704 sz. pályázatának támogatásával készült.

Keywords: sustainable development, national sustainable development strategy, environmental consciousness, multifunctional agriculture, rural development

„Van valami alapvetően rossz abban, ahogy földi ügyeinket kezeljük; mintha bolygónk csupán egy felszámolandó üzleti vállalkozás lenne.”

Herman Daly

Az ENSZ Fenntartható Fejlődés Világkonferenciájára (Johannesburg) készülve, 2002 nyarára a világ csaknem valamennyi fejlett országa, s egy sor fejlődő ország is elkészítette – akár több száz oldalas – nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáját. Más nemzetekkel együtt hazánk is még csak most szerkeszti ezt a fontos dokumentumot.

A fenntartható nemzeti stratégiák készítését most tanulja a világ. A stratégia kidolgozása során számos országban hatalmas társadalmi viták zajlottak az értelmiség, a politikai elit, s egyes országokban a polgárok részvételével. Milyen társadalmat építsünk? Mi a fontos jövőnk szempontjából? Milyen értékeket hagyjunk gyerekeinkre, unokáinkra, a jövő generációkra? Milyen legyen a gazdaság szerkezete, az egyes ágazatok súlya? S sorolhatnánk tovább a megválaszolatlan kérdéseket, a megoldandó problémákat. Nemzetek és nemzetközi szervezetek gondolják újra az alapvető értékeket, módosítják a fejlődés preferenciáit, fogalmazzák újra a jólét fogalmát. A világ fejlett országaiban paradigmaváltás jelei fedezhetők fel a társadalom stratégiai célkitűzésit illetően.

A fenntartható fejlődés eszméje az emberi civilizáció történetének új keretét adja, rendkívül fontos koncepció, mely a nyolcvanas évek óta formálódik. A fenntartható fejlődés három alappillére, a környezet, a társadalom és a gazdaság kiegyensúlyozott kezelésének fontossága mind világosabb lesz. Az utóbbi néhány év fejleménye, hogy a gazdasági érdekek elsődlegességét, a szűklátókörű, rossz értelemben vett gazdasági szemléletet – amelyet a hetvenes évek óta az ökológiai válságtünetek már kezdtek megkérdőjelezni – a társadalmi értékek oldaláról is mind többen támadják. Míg a 20. század utolsó negyedének rendszeresen visszatérő gazdasági válságai és az egyre agresszívabb formában jelentkező gazdasági globalizáció háttérbe szorították a társadalmi értékekről való gondolkodást – jelentős részben ennek ellenhatásaként –, az ezredforduló környékén újra felerősödött a humanista szempontú közelítés. A fenntartható fejlődés értelmezésében

előtérbe került a társadalmi oldal, nagyobb figyelmet fordítanak a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésére, a szolidaritásra, a spirituális értékekre. Ebbe a folyamatba illeszkednek az agrár-környezetvédelmi problémák kezelésére irányuló célkitűzések és intézkedési tervek, amelyek a fenntartható fejlődés nemzeti stratégiáiban is tetten érhetők.

ÚT A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS NEMZETI STRATÉGIÁI FELÉ

1987-ben a *Közös Jövőnk* címmel kiadott ENSZ dokumentum, az ún. Brundtland Jelentés bevezette a fenntartható fejlődés koncepcióját. A dokumentum a fogalom egyik alapvető jellegzetességének tekintette a környezeti, társadalmi és gazdasági folyamatok *összhangolt* kezelésének szükségességét. A megvalósítás eszközszerének egyik elemeként már ez a dokumentum is több helyen felhívja a figyelmet az új típusú fejlesztési stratégiák készítésének szükségességére: „*A világnak gyorsan ki kell dolgozni olyan fejlesztési stratégiákat, amelyeknek segítségével az egyes országok kiszakadnak a jelenlegi, gyakran romboló fejlődési folyamatukból...*” (WCED, 1988, 75. o.).

1992-ben az ENSZ Környezet és Fejlődés Konferenciája (Rio de Janeiro) a *Feladatok a XXI. századra (Agenda 21)* című dokumentumban konkrétan formában fogalmazta meg ezt az ajánlást: „*A kormányok...alkalmazzanak...nemzeti stratégiát a fenntartható fejlődés érdekében...A stratégiának a nemzet különböző ágazati gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi irányelveire és terveire kell épülnie, és összhangba kell hoznia azokat.*” (UNCED, 1993, 72-73. o.).

1996-ban az OECD a *Milyen legyen a 21. század? („Shaping the 21st Century”)* 2005-öt jelöli meg, amikor minden országnak ki kell dolgoznia fenntartható fejlődési stratégiáját és meg kell kezdenie annak megvalósítását (OCDE, 2001).

1997-ben az ENSZ Közgyűlésének Rendkívüli Ülésszaka (UN Rio+5), még szorosabb határidőt szabott, és célként tűzte ki, hogy 2002-re valamennyi ország vezessen be nemzeti fenntartható fejlődési stratégiát, az *Agenda 21*-nek megfelelően.

2000-ben a Millennium Csúcson a világ vezető politikusai elfogadták az *Ezredforduló Fejlesztési Célkitűzései* című dokumentumot, amely 2015-re nyolc konkrét célt fogalmazott meg. Ezek között szerepel a környezeti fenntarthatóság biztosítása (7. pont), melynek első követelménye a „*fenntartható fejlődés elveinek integrálása az országok politikáiba és programjaiba és a környezeti erőforrások csökkenésének visszafordítása.*” (UNDP, 2000).

2002 augusztusában Johannesburgban az ENSZ Fenntartható Fejlődés Világkonferenciája határozatot hozott, hogy „*az államoknak azonnali lépéseket kell tenniük, hogy előrehaladást érjenek el nemzeti fenntartható stratégiájuk megfogalmazása és kidolgozása terén, és 2005-ig kezdjék meg azok végrehajtását.*” (WSSD, 2002, p. 77.).

A NEMZETI KÖRNYEZETVÉDELMI TERVEKTŐL A NEMZETI FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS STRATÉGIÁKIG

A szándék egyértelműen megfogalmazódott, az eltökéltség nyilvánvaló. A stratégiák szükségességének felismerésétől azonban igen rögzös és kanyargós út vezetett és vezet napjainkban is a gyakorlati kidolgozásukig, s ma is igen messze vagyunk még a megfelelő tartalmú stratégiák kimunkálásától.

Az országok többsége a nyolcvanas évek végétől számos tervet, koncepciót, programot készített ugyan, de különböző formában, tartalommal és színvonalon. Ezeket nem tekinthetjük fenntarthatósági stratégiáknak, mert tartalmukban nem tükröződik, hogy a fenntartható fejlődés *három kérdéskör elválaszthatatlan együttese*: a környezeti, a társadalmi és a gazdasági folyamatok rendkívül szoros kölcsönhatásban léteznek. Az első dokumentumok főként a környezeti problémákra összpontosítottak, később újból a gazdasági közelítés lett az uralkodó, s csak az utóbbi egy-két évben építették be a kérdéskör társadalmi vonatkozásait is.

A környezeti szempontok előtérbe kerülése

A környezeti problémákkal szembesülve egy sor ország készített különböző programokat. Egyesek korábban is létező természetvédelmi stratégiájukra építettek, mások helyi szintű (legtöbbször települési) fenntarthatósági programokat helyeztek előtérbe vagy nemzeti jövőképeket munkáltak ki, legtöbbször pedig közép és hosszú távú nemzeti környezetvédelmi terveket (pl. Hollandia /NEPP: 1987, NEPP+: 1990, NEPP2: 1993/, Franciaország /1990/, Kanada /1990/, Új-Zéland /1991/, Ausztrália /1992/, Svédország /Enviro'93/). Már a dátumokból is jól kivehető, hogy a 90-es évek elején a makrogazdasági környezeti tervezés első nagy hullámának időszakát éltük. Ezek a tervek 4-10 éves időtartamra jelölték ki a környezeti folyamatok irányait. Integráltsági fokuk különböző volt, de általában alapvetően a környezetvédelemre koncentráltak, a gazdasági-társadalmi szempontokat csak a feltételrendszer tényezőiként tárgyalták.

Közismert, hogy az Európai Unió (és elődintézményei) 1973 óta készít közösségi szintű környezeti akcióprogramokat. 2002-ben az Európai Parlament és az Európai Tanács elfogadta az Európai Unió 6. Környezetvédelmi Akcióprogramját.

A kilencvenes évek végére tehát a fejlett országok többségében környezeti tervek, koncepciók, egyezmények, hivatalos dokumentumok olyan „*rongszönyeg*” létezett, amely több szempontból is igen *jó alapot adott a valódi stratégiák elkészítéséhez.*

A környezeti szempontok beépítése a gazdaságba

Viszonylag hamar világossá vált, hogy a mintegy ágazati szemléletben készült környezeti tervek nem hoznak megfelelő eredményt, s komolyan kell venni

a környezet-társadalom-gazdaság hármasszögletes kezelésének szükségességét. A kilencvenes években a környezetpolitikák számos országban a környezeti és gazdasági folyamatok integrálására törekedtek (a társadalmi kérdések itt még jóval kisebb szerepet kaptak).

Jó példa erre az Európai Unió 5. Környezetvédelmi Akcióprogramja (1992-2000), amely több helyen a „környezet és a fenntartható fejlődés politikája és stratégiája”-ként azonosítja magát és melynek egyik alapvető célja az volt, hogy a környezetvédelmi követelmények beépüljenek a Közösség egyéb politikáiba. A program keretében öt „célágazatot” választottak ki: az ipart, az energetikát, a közlekedést, a mezőgazdaságot és a turizmust. Az EU 6. Környezeti Akcióprogramja (2001-2010) – mely a *Környezetünk 2010: jövőnk, választásunk* címet viseli – elismeri, hogy az ágazati közelítés, noha egy sor eredményt ért el – „*konceptiójában és megvalósulásában egyaránt bizonyos súlyos hiányosságokat mutatott*” –, ezért nyilvánvaló, hogy a 6. Program előkészítése során a Bizottságnak „*el kell kerülnie e hiányosságokat, és új megközelítést kell alkalmaznia.*” (ECFESD, 2001, p. 4.).

A társadalmi célkitűzések előtérbe kerülése

Az újabb, 2002-ben Johannesburgban rendezett ENSZ konferenciára való készülődés új lendületet adott a nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák készítésének. 2002 tavaszán sorra jelentek meg a nemzeti stratégiák (1. táblázat).

Ezek a dokumentumok jelentős mértékben különböztek a korábbi tervektől, ugyanis szinte valamennyi tartalmazza a társadalmi dimenziót is, némelyik kifejezetten előtérbe helyezi. A svéd stratégia utal is erre a változásra: „*Ez az első alkalom, hogy a Kormány fenntartható fejlődési stratégiát mutat be, amely együttesen kezeli a társadalmi, kulturális, gazdasági és környezeti prioritásokat, egy fenntarthatóbb fejlődés elősegítése céljából Svédországban.*” (Swedish Gov., 2002, p. 5.).

A társadalmi vonatkozások megjelenésében feltehetően szerepet játszott az Európai Unió 2001 júniusában megjelent stratégiája, valamint az OECD-ben a kilencvenes évek végén folytatott munka, s az ennek nyomán közreadott útmutató anyagok.

A változás alapvető oka azonban az, hogy megérlelődött a felismerés, hogy az ökológiai válság gyökere társadalmi eredetű.

AZ AGRÁRKÖRNYEZETI PROBLÉMÁK MEGJELENÉSE A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS NEMZETI STRATÉGIÁIBAN

Maga a tény, hogy valamennyi vizsgált stratégia foglalkozik a mezőgazdasággal, ezen belül az agrár-környezeti kérdésekkel az nem meglepő, a jelentős eltérést az okozza, hogy egyes esetekben a problémák különböző súlyllyal jelennek meg.

A változás az előző évtizedek dokumentumaihoz (pl. a környezeti tervekhez) képest abban áll, hogy a stratégiák a *fenntartható fejlődés fő problémáira összpontosítanak* a korábbi ágazati közelítés helyett.

Míg a korábbi tervekben az egyes kérdések előbb

a környezeti problémák (talajszennyezés, biológiai változatosság csökkenése) szerinti csoportosításban, később pedig ágazatonként (ipar, mezőgazdaság, közlekedés) jelentek meg, a mai stratégiák többnyire a fenntarthatóság témái (életmódváltás, globális felmelegedés, erőforrás-hatékonyság stb.) köré csoportosítva tárgyalják őket, s így az agrár-környezeti problémák nem külön fejezetben, hanem elsősorban jelennek meg a dokumentumokban. (Például a mezőgazdasági eredetű metánkibocsátást a 90-es évek környezeti tervei a káros emisszióknál említik, a későbbi, ágazati szemléletű programok (pl. az EU 5. akcióprogramja) a mezőgazdaság kapcsán tárgyalja, a stratégiák a globális felmelegedés kapcsán foglalkoznak vele.) Ez a tárgyalásmód lehetővé teszi a fenntarthatóság három dimenziójának egyenrangú kezelését.

A változás alapvető oka azonban az, hogy megérlelődött a felismerés, hogy az ökológiai válság gyökere társadalmi eredetű. Feltehetően ez az oka annak, hogy néhány stratégiában a társadalmi szempont előtérbe kerül, s a fő rendező elveket a társadalmi értékek (szolidaritás, egészség, jólét), valamint az életmód jelentik. A Cseh Köztársaság stratégiája a következőképp ír erről: „*Azoknak a dolgoknak a teljes listája, amelyek az emberi életet boldoggá teszik, igen hosszú lenne. Néhány alapvető értéket kell kiválasztanunk, ezek között ott lesz a megfelelő anyagi háttér, az egészség, a jó minőségű víz és élelem, társadalmi, kulturális és lelki szükségletek sora, tér az élethez, mozgékony és szabadidős tevékenységek.*” (Hrouda et al., 2002, p. 13.).

Ebben a szemléletben az agrár-környezeti problémák egész sora (élelmiszerbiztonság, élelmiszeradalékok, biotermelés, genetikailag módosított termékek) az életmódváltás elemeként jelenik meg.

A tanulmány a következő részében a bemutatására kerül, hogy milyen módon jelennek meg az agrár-környezeti problémák az egyes stratégiákban, hogyan illeszkednek a gazdasági, társadalmi, környezeti dimenziók harmonikus egységébe. Az agrár-környezeti problémákör néhány konkrét problémájának segítségével illusztrálásra kerül a három pillér körcsönös függősége.

A dolgozat alapvető módszere az összehasonlító irodalomlemezés. A kibővített Európai Unió mind a 25 tagállama esetében az interneten fellelhető legfrissebb nemzeti fenntartható fejlődési stratégiát, illetve ennek hiányában az ehhez legközelebb álló dokumentumot (nemzeti fenntarthatósági jelentést, nemzeti környezeti tervet) vizsgáltam. Tizenhét nemzeti fenntartható fejlődési stratégia (nffs) és nyolc nemzeti jelentés, valamint az EU stratégiája került feldolgozásra.

Első lépésként valamennyi anyag áttekintése és összehasonlítása következik a stratégiák általános jellemzői alapján (1. táblázat). A táblázatot tekintve jól látható, hogy a vizsgált stratégiák többsége az ezredforduló körül, azon belül is a Johannesburgban rendezett ENSZ Fenntartható Fejlődés Világkonferenciájának időpontjára készült. Az adatok az Internetes keresés alapján fellelt dokumentumokra vonatkoznak, azokon belül kiemelten kezelve a nemzeti fenntartható fejlődési

stratégiákat. A kibővült Európai Unió tagországain belül a most csatlakozó országok esetében nagyobb arányban találhatóak azok a nemzetek, amelyek még nem tettek eleget a stratégia készítés nemzetközi követelményének. Holott a dokumentum elkészítésére, és azon túl a megvalósítás megkezdésére is vonatkozó határidő már igen közelinek mondható (itt utalnék a 2005-re kitűzött határidőre, amelyet a fenti *Út a fenntartható fejlődés nemzeti stratégiái felé* fejezetben már említettem).

A már elkészült stratégiák is igen eltérő jellegzetességeket mutatnak. Az osztrák (AFG,

2002), a cseh (Hrouda et al., 2002) és a német (BMU, 2002) nemzeti stratégia több szempontból is kiemelkedik. A stratégia elkészítését megelőző előkészületek tekintetében, az egyes problémákhoz kapcsolódó problémák részletezettségét tekintve, a különböző és kiemelten a mezőgazdaság területén megfogalmazott célok és megoldási tervek alapján igen magas színvonalon elkészített dokumentum. Míg a lengyel stratégia ugyanezen szempontok alapján meglehetősen gyenge és alacsony színvonalú (GCSSC, 2000).

1. táblázat

A nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák néhány jellemzője az EU tagországaiban

Ország(1)	A stratégia címe(2)	A megjelenés éve(3)	Terjedelem (oldal)(4)	Időtáv (év)(5)	A fő cékitűzések száma(6)
Ausztria(7)	Building our future (The Austrian Strategy for Sustainable Development)	2002	182	8 év	20
Belgium(8)	Federal plan for Sustainable Development	2000	143	5 év	5
Ciprus*(9)	.. (National Report)	-			
Cseh Köztársaság(10)	Draft National Strategy for Sustainable Development in the Czech Republic	2002	56	10 év	28
Dánia(11)	A shared future – balanced development	2002	87	20 év	8
Egyesült Királyság(12)	A better quality of life (A strategy for sustainable development for the UK)	1999	111	változó(33)	4
Észtország*(13)	.. (National Report)	2002	56	változó(33)	-
Európai Unió(14)	A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development	2001	17	-	4
Finnország*(15)	Evaluation of sustainable development in Finland	2003	36	..	6
Franciaország(16)	Stratégie Nationale de Développement Durable	2003	150	5 év	6
Görögország(17)	.. (National Report)				
Hollandia(18)	Where there's a will there's a world – Working on sustainability (4th National Environmental Policy Plan) (2003)	2003	79	30 év	7
Írország(19)	Sustainable development – A strategy for Ireland (1997) Making Ireland's Development Sustainable – Review, Assessment and Future Action	1997 2002	267 118	változó(33)	-
Lengyelország(20)	Long-Term Sustainable Development Strategy, Poland 2025	2000	12	25 év	5
Lettország(21)	Strategy for Sustainable Development of Latvia	2002	32	változó(33)	10
Litvánia(22)	National Strategy for Sustainable Development	2003	89	17 év	9
Luxemburg(23)	Plan National pour une Développement Durable	1999	81	20-50 év	9
Magyarország*(24)	.. (National Report)				
Málta*(25)	.. (National Report)				
Németország(26)	Perspektiven für Deutschland – Unsere Strategie für eine nachhaltige Entwicklung	2002	345	változó(33)	21
Olaszország(27)	Strategia d'azione ambientale per lo sviluppo sostenibile in Italia	2002			
Portugália(28)	Estrategia nacional de desenvolvimento sustentavel ends 2002	2002	71	-	
Spanyolország(29)	.. (National Report)				
Svédország(30)	Sweden's National Strategy for Sustainable Development 2002 (A summary)	2002	35	változó(33)	8
Szlovákia(31)	National Strategy for Sustainable Development for the Slovak Republic	2001	278	változó(33)	28
Szlovénia*(32)	.. (National Report)				

Forrás: a szerző gyűjtése az interneten hozzáférhető anyagokból(34)

*Nincs információ nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáról(35)

Table 1: Some characteristics of the national sustainable development strategies in EU member-states

Country(1), Title of strategy(2), Publication date(3), Dimension (page)(4), Period (years)(5), number of objectives(6), Austria(7), Belgium(8), Cyprus(9), Czech Republic(10), Denmark(11), United Kingdom(12), Estonia(13), European Union(14), Finland(15), France(16), Greece(17), The Netherlands(18), Ireland(19), Poland(20), Latvia(21), Lithuania(22), Luxemburg(23), Hungary(24), Malta(25), Germany(26), Italy(27), Portugal(28), Spain(29), Sweden(30), Slovakia(31), Slovenia(32), variable(33), Source: Facts collected by the author(34), *No information is available about the national sustainable development strategy(35)

A stratégiák további különbsége, hogy a tárgyalt témák és a dokumentumok szerkezete jobban eltér egymástól, mint a korábbi anyagok esetében. A környezeti tervek felépítése országonként eléggé hasonló volt, a gazdasági szemléletű programok általában ugyanazokat az ágazatokat (ipar, mezőgazdaság, energiaszektor, közlekedés, turizmus) emelték ki. A stratégiák – a probléma összetettsége, sokrétősége miatt – sokszor eltérő közelítésben készültek, és ennek következtében eltérő a felépítésük. Ennek ellenére, a mezőgazdaság, ezen belül az agrár-környezetvédelem csaknem minden problémája megjelenik a stratégiákban. A következőkben három példán keresztül kerül illusztrálásra, milyen módon érintik az agrár-környezeti témákat a stratégiák, mely területek részeként tárgyalják őket, s azt, hogy mekkora súllyal szerepelnek egyes problémák.

Második lépésben a kiválasztott 15 stratégiát és a leggyakrabban előforduló agrár-környezetvédelemmel kapcsolatos probléma tárgyalása szempontjából egy dűrva rangsorba soroltam (2. táblázat). Többnyire azok a dokumentumok részletes vizsgáltára került sor, melyek valóban kiforrott stratégiának tekinthetők (pl. az osztrák (AFG, 2002), a cseh (Hrouda et al., 2002), a német (BMU, 2002), de elemeztem olyan anyagot is, amely nézetünk szerint nem rendelkezik egy stratégia jellemzőivel (pl. GCSSC, 2000)

(2. táblázat).

Az értékelés során a következők szempontokat vettem figyelembe:

- az adott problémával kapcsolatos célkitűzések megfogalmazása;
- a probléma megoldásához kitűzött konkrét célok és célértékek;
- a kijelölt célok megvalósításához kapcsolt konkrét határidők, a megoldás ütemezése.

A fenti kritériumok alapján egy adott agrár-környezeti probléma tárgyalását négy csoportba soroltam (kiemelten hangsúlyos, hangsúlyos, említésre kerül, nem tárgyalják). Az értékelés alapján leolvasható a táblázatból, hogy mely területek, mely témák azok, amelyekkel az egyes stratégiák részletesebben foglalkoznak, illetve szemléltetve látható, hogy ezen szempontok alapján, mely dokumentumok, milyen részletezettségűek.

A genetikailag módosított szervezetek (GMO) problémakörével a vizsgált stratégiák többsége nem foglalkozik vagy éppen csak említésre kerül ez a problémakör, azonban a német nffs még ezt a kérdést is részletesen elemzi. A dokumentumok jelentős többsége azonban a klímaváltozás és a mezőgazdaság kapcsolatával, a mezőgazdasági eredetű szennyezésekkel és a multifunkcionális mezőgazdaság kérdéseivel foglalkozik részletesen, a tanulmányt a továbbiakban a fenti problémák vizsgálatával folytatom az egyes stratégiákban.

2. táblázat

Néhány agrár-környezeti téma fontossága egyes EU-tagországok nemzeti fenntartható fejlődési stratégiáiban

Ország(1)	Multifunkcionális mezőgazdaság(2)	Klímaváltozás és mezőgazdaság(3)	Biológiai változatosság(4)	Élelmiszer-biztonság és minőség(5)	GMO	Mezőgazdasági eredetű szennyezések(6)
Ausztria(7)	***	**	*	**	*	**
Belgium(8)	***	*	**	***	**	***
Cseh Köztársaság(9)	*	***	**	**	*	***
Dánia(10)	**	***	**	**	*	***
Egyesült Királyság(11)	***	*	*	**	–	*
Észtország(12)	**	**	**	–	–	***
Franciaország(13)	***	*	**	**	**	**
Hollandia(14)	*	*	*	**	–	*
Írország(15)	*	**	**	*	*	**
Lengyelország(16)	*	–	–	*	–	–
Lettország(17)	**	**	**	*	–	**
Litvánia(18)	**	*	**	**	–	*
Németország(19)	***	**	**	***	***	**
Szlovákia(20)	*	**	**	**	**	*
Európai Unió(21)	*	*	**	**	–	*

Forrás: saját becslés(22)

***: kiemelten hangsúlyos(23), **: hangsúlyos(24), *: említésre kerül(25)

Table 2: Importance of some agri-environmental issues in the national sustainable development strategy of selected EU member countries

Country(1), Multifunctional agriculture(2), Climate change and agriculture(3), Biodiversity(4), Food safety and quality(5), Pollution from agriculture(6), Austria(7), Belgium(8), Czech Republic(9), Denmark(10), United Kingdom(11), Estonia(12), France(13), The Netherlands(14), Ireland(15), Poland(16), Latvia(17), Lithuania(18), Germany(19), Slovakia(20), European Union(21), Source: author's estimation(22), ***: particularly significant(23), **: significant(24), *: only mentioned(25)

Az életmód és az egészség összefüggése a fenntarthatósággal

A stratégiák többsége kulcsfontosságú területként kezeli az *életmód* kérdését, abból kiindulva, hogy az életvitel és a szükségletek, a fogyasztási szokások jelenlegi módja teszik fenntarthatatlanná a termelést is. Ennek elemzése során számos alkalommal érintik az agrárszektor, az osztrák stratégiában például a következőképp: „A mezőgazdaságnak, egyebek mellett, igen jelentős szerepe van az *egészség biztosításában*: az élelmiszerek biztonságának és egészségességének biztosítása, a természetes állattenyésztés és az állatvédelmi megfontolások, az élelmiszerek megfelelő címkézése és minőségbiztosítása ugyanúgy fontos szerepet játszik, mint a genetikailag módosított termékek tiltása. A táplálkozási szokások növekvő tudatossága nem csupán a fogyasztói magatartás változását eredményezi, hanem a népesség egészségének javulását is...” (AFG, 2002, p. 30.).

Az egészség fogalmát tágran értelmezik a stratégiák, s a szorosan vett fizikai egészségen túl a lelki, szellemi egészséget is természetes módon beleveszik. Ez összevág a WHO meghatározásával, mely szerint az egészség az ember fizikai, mentális, társadalmi és lelki jóléte. Az osztrák stratégia szerint: „*A társadalom valamennyi osztályának fizikai és lelki egészsége az emberhez méltó élet parancsoló szükséglete. A szolidaritás, a társadalmi egyensúly teremt tisztességes lehetőséget minden ember számára a társadalomba való beilleszkedésre és a méltó életre.*” (AFG, 2002, p. 22.). A cseh stratégia is erre alapoz: „*az egészséges és boldog élethez az embereknek feltétlenül szükségük van a társadalmi és kulturális «egészségre» is.*” (Hrouda et al., 2002, p. 13.).

Az egészséget meghatározó feltételek között a legtöbb stratégia legrészletesebben a **környezeti tényező**kkal foglalkozik. „*A jó egészség egyik előfeltétele az egészséges környezet. A kedvezőtlen környezeti feltételek fenyegetést jelentenek az egészség számára.*” (RMFA, 2002, p. 16.). „*Dániának olyan országnak kell lennie, ahol a népesség életminőségére és egészségére hatást gyakorló, a termékekből, az élelmiszerekből, a munkahelyi környezetből, a közlekedésből és a fizikai környezetből származó szennyezés folyamatosan csökken.*” (Danish Gov., 2002, p. 22.).

Itt mutatható be leginkább, hogy a stratégiák jócskán tartalmaznak számszerű adatokat, célkitűzéseket is. Az Egyesült Királyságban például a becslések szerint 24.000 ember halálát okozza a szennyezett levegő, többet, mint a közúti közlekedés (UKGov, 1999, p. 54.). A német célkitűzés: „*A főbb légszennyező anyagok koncentrációját 2010-ig mintegy 70%-os szintre kell csökkenteni az 1990-es bázishoz képest.*” (BMU, 2002, p. 116.). A vegyszerek egészségkárosító hatásának csökkentésével kapcsolatban számos célkitűzést fogalmaznak meg a dokumentumok. Az EU stratégiája például a következőképp fogalmaz: „*2020-ig biztosítani kell, hogy a vegyszereket csak oly módon állítsák elő és használják fel, hogy az ne*

jelentősen jelentős veszélyt az emberi egészségre és a környezetre.” (EU, 2001, p. 11.).

A másik szinte minden stratégiában említett tényező az **életvitel**. „*Az egészséget az életvitel is befolyásolja, mint például a stressz, az egészségtelen táplálkozás és az elégtelen fizikai aktivitás.*” – írják a norvégok (RMFA, 2002, p. 16.). Vagy a német stratégia frappáns fejezet címe: „*Élj egészségesen és érd el az öregkort*” (BMU, 2002, p. 22.). Sokak számára bizonyára meglepő, de a dánok várható élettartama egyike a legalacsonyabbaknak az EU-ban. Ennek egyik elsődleges oka az életvitel – állítja a dán stratégia (Danish Gov., 2002, p. 22.). A dohányzás, a túlzott alkoholfogyasztás mellett a mozgásszegény életmód és a nem megfelelő táplálkozás szerepel a legtöbb stratégiában, amin az egészség érdekében változtatni kell (pl. BMU, 2002, p. 23.; Swedish Government, 2002, p. 22.).

Az **egészséges élelmiszerek biztosítása** a mezőgazdaság és az élelmiszeripar fokozott szerepén túl fogyasztási, ezen belül a táplálkozási szokások jelentőségére utal a fenntartható társadalomban. Az élelmiszerek megfelelő címkézésével, az állategészségügyi követelmények erősítésével, az élelmiszerbiztonsággal, az élelmiszeradalékok és a genetikailag módosított termékek alkalmazásával stb. kapcsolatos törekvések valamennyi stratégiában megjelennek (pl. AFG, 2002, p. 29.; BMU, 2002, p. 25.; EU, 2001, p. 11.; Swedish Government, 2002, p. 22.). Az EU stratégiájának egyik fő célkitűzése, hogy az élelmiszerbiztonság és minőség az élelmiszerláncban szerepet játszókat mindegyikének célkitűzése legyen (EU, 2001, p. 11.).

Az életvitellel kapcsolatban mindegyik stratégia kitér a **civilizációs betegségekre** is. „*A generációs méltányosság megköveteli a megfelelő életszínvonal biztosítását mindenki számára, beleértve a jövő generációkat is. ...Különösképp, az olyan civilizációs betegségek jelentenek kihívást egészségügyi rendszerünk számára és követelnek innovatív megoldásokat, mint a szív- és érrendszeri betegségek, a rák, a krónikus degeneratív és mentális rendellenességek és a fertőző betegségek.*” (AFG, 2002, p. 27.).

A globális felmelegedés

Napjaink egyik leggyakrabban emlegetett problémája a globális felmelegedés, az éghajlatváltozás. Kutató- csoportok, tudósok foglalkoznak a kiváltó okokkal és a már ma is tapasztalható és a jövőben várható negatív következményekkel. Nemzetközi dokumentumok, egyezmények születnek a világ egészét érintő probléma megoldására. A téma jelentőségét mutatja, hogy szinte kivétel nélkül minden stratégia külön fejezetet szentel a tárgyalására, és megoldási javaslatokat fogalmaznak meg, konkrét célokat tűznek ki. A mezőgazdaság igen hangsúlyos a szerepet játszik, ahogyan ezt az Európai Unió stratégiájában is megfogalmazzák: „*A mezőgazdaság még mindig az egyik legjelentősebb forrása az üvegház-gázok kibocsátásának: 2000-ben a teljes emisszió mintegy 10%-át adta. A CAP 2003-as*

felülvizsgálata, amely a vidékfejlesztési alapok növekedését eredményezte, kedvező változást hozhat az ágazat kibocsátásának csökkentésében. A vidékfejlesztési tervek félidei értékelése 2004-ben jó lehetőséget teremt majd a mezőgazdasági és a klímapolitikai döntések összehangolására.” (EU, 2003, p. 11.).

Az osztrák stratégia a „*Think globally – act locally*” (AFG, 2002, p. 3.), „*Gondolkodj globálisan és cselekedj helyileg*” felhívással kezd hozzá a globális felmelegedés témájának tárgyalásának. A rövid felszólítás lényegre törően tartalmazza a probléma lehetséges megoldását, hiszen az csak a minél hamarabbi és társadalmi szintű cselekvés lehet. A cél, hogy mind a környezet, mind a gazdaság és a társadalom számára sikeres és biztonságos jövőt biztosíthassanak, ennek pedig az egyetlen lehetséges módja a fejlett és a fejlődő országok összefogása.

A klímaváltozással kapcsolatban a stratégiakészítők kiemelt figyelmet fordítanak a problémát kiváltó tényezőknél túl a megoldási lehetőségekre, a légszennyezés csökkentése érdekében milyen lépéseket kellene előirányozni. Az ír stratégia 2002-es felülvizsgálata igen nagyra törő célt tűz ki: 2030-ra el akarják érni, hogy az ország területének 17%-át fedje erdő, míg az 1900-as 1%-os erdőborítottság száz év alatt érte el a 10%-ot (DELG, 2002, p. 41.).

A nemzetközi dokumentumok hatása érzékelhető a csatlakozó országok stratégiáiban. Általában a stratégiák hangsúlyosan kezelik ezt a problémakört, itt jegyzendő meg, hogy a lengyel stratégia nem tér ki részletesen erre a kérdéskörre. Az észt stratégia behatóan elemzi a globális felmelegedés kapcsán a mezőgazdasági eredetű üvegház-gáz kibocsátást. A '90-es évek elején Észtország az egy főre eső CO₂ és NO₂ kibocsátás tekintetében világviszonylatban az „élmezőnyhöz” tartozott. A büszkeségre okot nem adó eredményt a mezőgazdaság hihetetlen mértékű fejlődése, az olcsó nyersanyagok és alacsony energia árak hatására kialakult intenzív termelés okozta. A második legfontosabb üvegház-gáz, a metán esetében is kiemelten kezelték és kezelik a mezőgazdasági eredetű szennyezések csökkentését. Napjainkra a tudatos intézkedések hatására már javult a helyzet (ECSD, 2002, p. 29-30.).

A cseh stratégia esetében többször is találhatunk utalást nemzetközi dokumentumokra, így a klímaváltozással kapcsolatban is. Hivatkozva az Európai Unió 6. Környezetvédelmi Akcióprogramjának legfontosabb céljaira és az Európai Unió fenntartható fejlődési stratégiájának prioritásaira, melyek között a fenti probléma a kiemelt helyen szerepel (Hrodua et al., 2002, p. 10.). A továbbiakban a stratégia készítőik külön tárgyalják és értékelik a mezőgazdaság szerepét az üvegház-gázok kibocsátása tekintetében.

Multifunkcionális mezőgazdaság, vidékfejlesztés

A vidékfejlesztés integrálása a mezőgazdaságba a legtöbb stratégiában nagy hangsúlyt kap. Ez a kérdéskör egy sor problémát foglal magába, a foglalkoztatási gondoktól a vidéki infrastruktúra

fenntartásán és fejlesztésén át a táj változatosságának és a biodiverzitásnak a megővéséig. A litván stratégia a migráció csökkentésének lehetőségét látja a vidékfejlesztés területén (GRL, 2003, p. 38.).

A lett stratégia a multifunkcionális mezőgazdaság és a vidékfejlesztés kapcsán a tradicionális tájmegőrző és a népesség foglalkoztatásában betöltött szerepet hangsúlyozza (CMR, 2002, p. 27.).

A német stratégia a vidékfejlesztést teljes mértékben összekapcsolja a multifunkcionális mezőgazdasággal. Ezen keresztül valószínűleg meg a vidék felzárkóztatását és egyben új bevételi forrásnak tekintik. A foglalkoztatás terén hangsúlyozzák a multifunkcionális mezőgazdaság szerepét különösen a vidéki fiatalok esetében (BMU, 2002, p. 222.). A német stratégia megemlíti, hogy noha csupán a foglalkoztatottak 3%-a dolgozik a mezőgazdaságban, az új, multifunkcionális értelmezés további távlatokat nyit az ágazat fejlesztése előtt (BMU, 2002, p. 18.). Az osztrákok is jelentős munkahely teremtő hatással számolnak (AFG, 2002, p. 167.).

A belga stratégia már a célkitűzései között említi a multifunkcionális mezőgazdaság specifikus szerepét a farmok védelme tekintetében (SSES, 2000, p. 59.).

Más, a fenntartható fejlődési stratégiákat elemző tanulmány következtetése is az, hogy a multifunkcionális mezőgazdaság az áru- és nem áru-jellegű termékek előállításával biztosíthatja a mezőgazdasággal foglalkozók megélhetését.

Ahhoz, hogy a vidékfejlesztés, a környezetgazdálkodás az agrárgazdaság integrált részévé, Európai Unió terminológiájával élve az agrárpolitika tartópillérévé váljék, a tudománynak és a gazdasági gyakorlatnak számos területen van tennivalója. Merőben új módszerek alkalmazása, a korábban használt, vagy meglévő technológiák megújítása, mások által már kipróbált eljárások adaptálása, mind-mind egy-egy lehetőséget kínál a majdan jól működő multifunkcionális mezőgazdaság kialakításához.

ÖSSZEGRZÉS

Összefoglalásként azt mondhatjuk, hogy valamennyi stratégia hangsúlyosan kezeli az agrár-környezetvédelmet. Az egyes részproblémák elszórtan, a fenntarthatóság területeihez kapcsolódva jelennek meg a dokumentumokban. Míg korábban a környezeti kérdéseknek az ágazati politikákba való integrálására törekedett a politika, a stratégiákban a fenntarthatóság kulcsterületeibe építik be a gazdasági ágazatok folyamatainak elemzését és a célokat. A stratégiákban – különböző súllyal – az összes jelentős agrár-környezeti probléma megjelenik. Jelentős előrelépés tapasztalható az agrár-környezeti problémák integrált tárgyalásában. A stratégiák többségében már kialakult az egyensúly a fenntartható fejlődés három alappillére, a környezet, társadalom és a gazdaság között. A változás az előző évtizedek dokumentumaihoz (pl. a környezeti tervekhez) képest abban áll, hogy a stratégiák a *fenntartható fejlődés fő problémáira összpontosítanak* a korábbi ágazati közelítés helyett.

A környezet- és a természetvédelem területén igazi áttörés csak akkor következhet be, ha a fenntartható fejlődés elveit a társadalom széles rétegei magukévá teszik, azét hajlandók tevőlegesen cselekedni, illetve anyagi áldozatokat is vállalni (Szabó, 2001). Az első lépés tehát az, hogy az egész társadalomnak meg kellene ismernie ezeket az elveket, és a megismerésen túl meg is kell értenie mindenkinek a nemzeti fenntartható fejlődési stratégiák jelentőségét.

Annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedek során egyre nyilvánvalóbbá, nemzetközileg általánosan elfogadottá vált a társadalmi-gazdasági fejlődés és a környezet védelme közötti szoros kölcsönhatás, mégis igen kevés történt a környezeti és fejlesztési szempontoknak a gazdasági tervezésben és döntés-

hozatalban történő integrálása érdekében. A nemzetközi környezetvédelmi együttműködés számos területén történt ugyan jelentős előrelépés, de Földünk általános környezeti állapota összességében mégis erőteljesen romlott. Az ózonréteg elvékonyodásának, a globális éghajlatváltozás növekvő kockázatának és a természeti erőforrásokkal is kapcsolatos más környezeti problémáknak a világméretű nemzetközi összefogás révén történő kezelése egyre sürgetőbbé vált. Ezzel párhuzamosan a társadalmak közötti fejlettségi, átlagos életminőségi különbségek is nagymértékben nőttek, s ebben is óriási szerepe van az erőforrásokhoz való hozzáférésben, azok hasznosításában, hasznosításának hatékonyságában megmutatkozó különbségeknek.

IRODALOM

- Gavora, J. (2001): The National Strategy for the Sustainable Development of the Slovak Republic, In: EEB (2001): Will EU enlargement make Europe sustainable? (Report from EEB's conference on EU enlargement), European Environment Bureau, Budapest, October 19, 2001, 41.
- Hrouda, V. et al. (2002): Draft National Strategy for Sustainable Development in the Czech Republic, Charles University Environmental Center, May 2002, 56.
- Szabó G. (2001): Környezetgazdálkodás – Környezetpolitika. Egyetemi Jegyzet, Debreceni Egyetem ATC
- AFG – Austrian federal government (2002): Building our future. (The Austrian Strategy for Sustainable Development – An initiative of the Federal Government), Fed. Ministry of Agric., Wien, 182.
- BMU (2002): Perspektiven für Deutschland – Unsere Strategie für eine nachhaltige Entwicklung –, Bundesumweltministerium, Berlin, 345.
- CGL (1999): Plan National pour une Développement Durable, Cons. de Gouv. du Luxemb., 81.
- CIDD (2003): Stratégie Nationale de Développement Durable, Comité Interministériel pour un Développement Durable, Paris, 3 juin 2003, 150.
- CMR (2002): Strategy for Sustainable Development of Latvia Cabinet of Ministers of the Republic, Riga, August 2002, 32.
- Danish Government (2002): A shared future – balanced development (Denmark's national strategy for sustainable development), The Danish Government, August 2002, Copenhagen, 87.
- DELG (2002): Making Ireland's Development Sustainable – Review, Assessment and Future Action, Department of Environmental and Local Government, Dublin, 118.
- ECFESD (2001): Towards a new Environment Action Programme for Europe (A contribution to the co-decision process), European Consultative Forum on the Environment and Sustainable Development, Brussel, 28 February 2001, 21.
- ECSD (2002): Estonian National Report on Sustainable Development Estonian Commission on Sustainable Development, Tallinn, 56.
- EU (2001): A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development, European Commission, Brussels, 15. 5. 2001 [COM(2001)264 final], 1-17.
- EU (2003): 2003 – Environment Policy Review (Consolidating the env. pillar of sust. dev.), Comm. from the Commission to the Council and the EP, Brussels, 3. 12. 2003 [COM(2003)745fin], 60.
- GCSSC (2000): Long-Term Sustainable Development Strategy, Poland 2025 Governmental Centre for Strategy Studies Centre with Ministry of the Environment, Poland, 12.
- GRL (2003): National Strategy for Sustainable Development Government of the republic of Lithuania, Vilnius, Sept. 2003, 89.
- ME (2003): Evaluation of sustainable development in Finland, Ministry of Env., Helsinki, 36.
- OCDE (2001): Stratégies de développement durable (Les lignes directrices de CAD) OCDE, Paris, 89.
- RMFA (2002): National Strategy for Sustainable Development, Royal Ministry of For. Aff., Oslo, 48.
- SSESD (2000): Federal plan for sustainable development 2000-2004, Secretary of State for Energy and Sustainable Development, Brussels, September 2000, 143.
- Swedish Government (2002): Sweden's National Strategy for Sustainable Development 2002 (A summary of Gov. Communication 2001/02:172), Ministry of the Env., Stockholm, June 2002, 40.
- UKGov (1999): A better quality of life (A strategy for sustainable development for the United Kingdom) UK Government, (Updated: 4 March 2003), 111.
- UNCED (1993): Feladatok a 21. századra. (Az ENSZ Környezet és Fejlődés Világkonferencia dokumentumai) Föld Napja Alapítvány, Budapest, 433.
- UNDP (2000): Millennium Development Goals – The global challenge: Goals and targets UN – UNDP, New York
- WCED (1988): Közös Jövők – Our common future. (A Környezet és Fejlődés Világbizottság jelentése) Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 404.
- WSSD (2002): Report of the World Summit on Sustainable Development (Johannesburg, South Africa, 26 August – 4 September 2002), United Nations, New York, 173.